

3. Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 рр. : Постанова Кабінету Міністрів України : від 29 квіт. 2013 р. № 345 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 38. – Ст. 1341.
4. Деякі питання реформування системи функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : Розпорядження Кабінету Міністрів України : від 7 жовтня 2015 р. № 1066-р // Офіційний вісник України. – 2015. – № 83. – Ст. 2759.
5. Омбудсмен закликала не закривати один з найкращих СІЗО / Центр інформації про права людини : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://humanrights.org.ua/material/ombudsman_zaklikala_premjera_vivchiti_umovi_zhittja_uvjaznenih.
6. Yagunov D. Prison reforms in Ukraine: some analytical notes and recommendations / D. Yagunov // Evropský politický a právní diskurz. – 2016. – № 3. – С. 167–184.
7. Ягунов Д. Будівництво нових сучасних в'язниць в Україні: міф чи реальність / Д. Ягунов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yagunov.in.ua/?p=660>.
8. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України : від 8 листопада 2012 р. № 631/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 87. – Ст. 3531.
9. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків : Постанова Кабінету Міністрів України : від 24 лютого 2016 р. № 418-р // Офіційний вісник України. – 2016. – № 47. – Ст. 1709.
10. Про реформу / Prozorro публічні закупівлі : офіційний сайт : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prozorro.gov.ua/ua/pro-reformu/>

УДК 347.73

ТОПЧІЙ В.В.

НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ В ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджуються негативні прояви банківської системи як фактори злочинності в економіці, що є неприпустимими та руйнівними для економіки України та її внутрішньої і зовнішньої безпеки.

Ключові слова: злочинність, фінанси, банківська система, грошово-кредитна політика, тіньова економіка.

В статье исследуются негативные проявления банковской системы как факторы преступности в экономике, которые являются недопустимыми и разрушительными для экономики Украины и ее внутренней и внешней безопасности.

Ключевые слова: преступность, финансы, банковская система, денежно-кредитной политики, теневая экономика.

This article examines the negative effects of the banking system as a crime factors in the economy that are unacceptable and damaging to the economic security of Ukraine and its internal and external security.

Key words: crime, finance, banking, monetary policy, shadow economy.

Вступ. У нашій державі захист і забезпечення стабільності грошової одиниці покладено Конституцією на Національний банк України. Він здійснює надані йому повноваження для захисту грошової одиниці, як і всієї грошової системи в Україні, узгоджуючи свої дії з іншими суб'єктами державної влади, виходячи із завдань грошово-кредитної політики держави, макроекономічного аналізу та платіжного балансу, вживає необхідних заходів, щоб ефективно впливати на загальну кредит-

© ТОПЧІЙ В.В. – доктор юридичних наук, професор, директор (Навчально-науковий інститут права Університету державної фіскальної служби України), заслужений юрист України

но-грошову ситуацію в економіці. Сьогодні, як бачимо, наслідками цих процесів є суттєве підвищення цін та зубожіння населення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій, загроз і несприятливих соціально-економічних наслідків від злочинної діяльності у банківській системі.

Результати дослідження. Негативні явища, які відбулися на валютному ринку, набули катастрофічних форм, призвели до зубожіння українського народу вдвічі, тоді як розмір соціальних виплат не зріс анітрохи.

Проведена з березня по листопад 2014 ро. емісія в розмірі 240 млрд грн. стала неприпустимим та руйнівним фактором для економічної безпеки та економіки України [1].

Така діяльність Національного Банку України призводить до підриву економічного суверенітету та безпеки України, знецінення національної валюти, підриву довіри з боку населення до банківської системи України, відтоку капіталів та інвестицій і не може залишатися без належного реагування з боку Президента України та Верховної Ради України.

Окрім того, різка емісія, проведена тємно від населення, завдала відчутного удару по сімейному бюджету більшості громадян України, які зберігали свої скромні заощадження в готівковій національній валюті України. Після подібних дій Національного банку України надовго підірвана довіра населення до фінансової системи держави.

Внаслідок недовіри до діяльності банківської системи та до Національного Банку України близько 70 млрд доларів перебувають «на руках» у населення, не інвестовані в українську економіку. У разі залучення таких коштів можна було б уникнути кредитування та запозичення у міжнародних інституцій та держав [1].

Варто зазначити, що непрофесійність та некомпетентність, безсистемність, непослідовність Національного банку України підтверджується неодноразовими виступами по телебаченню та з трибуни Верховної Ради України.

Ще одне негативне явище, що підриває довіру до банківської системи у народі України, – це активна діяльність російських банків на ринку фінансових послуг. Так «Російський «Альфа-Банк» продовжує здійснювати економічну експансію в Україні і вже скоро закінчує реалізацію угоди про придбання українського «Укрсоцбанку», який належав італійській UniCredit Group. У разі успішного завершення операції утвориться об'єднання двох банків із сумарними активами у розмірі 85,6 млрд грн. Це виводить російську фінансову групу на четверте місце за розміром в Україні. Випереджати її за розмірами будуть тільки «Приватбанк» (240 млрд грн.) і державні «Ощадбанк» (148 млрд грн.) і «Укрексімбанк» (145 млрд грн.).

Незрозумілою в цій ситуації залишається поведінка топ-менеджменту «Укрсоцбанку», який фактично сприяє реалізації планів агресора. Незрозумілою також є позиція Національного банку України, оскільки підривна діяльність російських банків в Україні загрожує економічній безпеці нашої держави. Своєю відстороненістю НБУ фактично сприяє зміцненню позицій російської «Альфа-Груп» на фінансовому ринку України [2].

У таких діях працівників банківської системи вбачаються ознаки державної зради.

Однією з актуальних світових фінансових проблем є зростання участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає моральних збитків кредитним установам, підриває довіру вкладників; обіг таких грошей шкодить економіці держави.

До легалізації (відмивання) доходів входять дії, спрямовані на приховування чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, а також самонабуття, володіння або використання коштів чи іншого майна за умови усвідомлення особою, що вони були доходами.

Стадіями процесу легалізації злочинних доходів є розміщення, розширення, інтеграція.

На першій стадії відбувається попереднє відмивання брудних грошей. У банківському секторі воно виявляється у діях, спрямованих на уникнення ідентифікації клієнтів.

На другій стадії метою відмивання грошей є відокремлення злочинних грошей від джерела їх походження шляхом проведення низки фінансових операцій, внаслідок яких забезпечується анонімність майнових цінностей.

Третьою стадією є інтеграція. Гроші набувають легального джерела походження та інвестуються в легальну економіку.

У 1989 р. для протидії процесам відмивання брудних грошей було створено Групу з розробки фінансових заходів із боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering FATF).

FATF створено як міжурядовий орган, метою якого є розробка та сприяння стратегії боротьби з відмиванням грошей. Подібна стратегія передбачає превентивні заходи, які б дали можливість запобігти використанню брудних грошей у можливій подальшій злочинній діяльності, а також їх впливу на легальну економічну діяльність. До групи FATF входять 29 членів – країн та міжнародних організацій. Члени FATF – це передусім західноєвропейські та північноамериканські країни, а також Єврокомісія як надурядова інституція [3].

Протягом останніх років причини криміналізації економіки, переходу її у «тінь» широко обговорюються юристами, соціологами, політиками, економістами. Вони є також об'єктом всебічного публічного розголосу, але спроби їх визначити мають переважно абстрактно-теоретичний або суто публіцистичний характер. Із зазначеної теми все ще бракує глибоких цільових наукових розробок. Бракує достовірних і достатньо показових емпіричних даних, які дали би змогу отримати більш повне наукове уявлення про такий феномен. Проте, незважаючи на істотні прогалини, вже сьогодні можна дійти об'єктивних висновків про те, що означає тіньова економіка, який її кримінальний зміст та ознаки. Якщо узагальнити різні погляди на цю проблему, то під цим феноменом більшість науковців розуміють не контрольовані суспільством виробництво, розподіл, обмін та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг. Тобто це прихований від органів державного управління бізнес. У березні 2002 р. Президентом України видано Указ «Про заходи щодо детінізації економіки на 2002–2004 роки», в якому дається визначення тіньової економіки «як економічних процесів, які приховуються їх учасниками, не контролюються державою і суспільством, не фіксуються у повному обсязі державною статистикою».

Спеціалісти тіньову економіку поділяють на формальну і підпільну економічну діяльність. Перша не приховується, але й не оподатковується і не враховується традиційною статистикою (виробництво на домашніх господарствах, надання послуг на непостійній основі, невеликі підробітки). Підпільна економічна діяльність містить як заборонену в державі економічну діяльність, так і діяльність, що повинна ліцензуватися і контролюватися державою, але приховується з метою ухилення від сплати податків або з іншою протиправною метою.

Від чого ж залежить рівень тіньової економіки? Як вважає Голова Національного банку Польщі, відомий економіст Лешек Бальцерович, її основна причина – державні служби (податкові, контрольні), які зосереджуються на обдиранні підприємців. За таких умов багато підприємців уникає контакту з державою, не реєструється і в результаті не платить податки, не дає хабарів урядовцям. Грабіжницький характер державного апарату породжує два явища – тіньову економіку (ті підприємці, які сховалися від держави) і корупцію (ті, які з різних причин не сховалися і змушені давати хабарі) [4].

В Україні процес формування тіньової економіки має свої особливості. Спочатку «царювали» вульгарні рекетири, котрі, випробувавши силу закону у зв'язку з іншими злочинами, побачили, що є більш безпечний шлях збагачення, адже держава не контролює величезну частину тіньового бізнесу, що розвивається. Такі злочинні угруповання «сідали» на тіньових бізнесменів, що бояться однаковою мірою як їх, так і закону, і одержували свою частку прибутку.

Невдовзі «авторитети» зрозуміли, що для нормальної роботи необхідна повна легалізація капіталів, здобутих злочинним шляхом, але для цього необхідна підтримка місцевої влади. З її допомогою на базі цього капіталу були створені легальні фірми, банки, транснаціональні корпорації, котрі мають міжнародні зв'язки, адвокатуру. Іншим напрямом злочинної діяльності стало виведення частини або всього бізнесу в латентну сферу, тобто створення та організація діяльності виробничих та інших структур у «тіні» офіційної економіки, поза її правовим полем.

Ще одна причина – відсутність впевненості у гарантуванні захисту правоохоронними органами, що підштовхує навіть законослухняних підприємців до рук злочинних угруповань з подальшим укладанням «довгострокової угоди», яка стає звичайним інструментом здійснення платежів і усунення конкурентів. Розповсюджуються шахрайства, нав'язуються силові методи вирішення економічних питань, конкуренції аж до фізичної розправи з небажаними партнерами, посилюється консолідація злочинних угруповань, зокрема тих, що діють в економічній сфері, йде жорстка боротьба за переділ сфер впливу. Для досягнення своєї мети криміналітет нічим не хеґує. Понад 90% вбивств на замовлення мають саме тіньовий економічний підтекст [4].

Аналізуючи причини криміналізації економіки України, треба мати на увазі й об'єктивні причини. До них варто віднести насамперед непростий вихід України з радянської рубльової зони і становлення української незалежної грошової системи, створення пов'язаних із цим процесом відповідних фінансових і банківських установ і комерційних структур, механізмів ціноутворення, а також складність самого процесу переходу від соціалістичної планової економіки до економіки, яка базується на ринкових відносинах. Проте більшість факторів носять суб'єктивний характер, вони пов'язані з низьким рівнем управління економікою, переоцінкою керівництвом держави ринкових відносин, які мов самі себе відрегулюють, неефективною нормотворчою та правозастосовною практикою, слабкістю державного контролю, а також непідготовленістю кадрів до роботи за ринкових умов. Але кожна з галузей економіки і фінансів має свої, тільки їй притаманні причини і умови криміналізації. Розглянемо насамперед банківську сферу, яка є кровоносною системою економіки. На початок 2005 р. у державному реєстрі банків зазначалося 182 банки, з яких 180 – комерційні банки. Тут щорічно правоохоронні органи виявляють близько 4 тис. злочинів, але це тільки те, що виявлено, з урахуванням високої латентності цих злочинів підводна частина цього айсбергу значно більша. Фахівці вказують, що з використанням банківської системи тільки за кордон незаконно перераховано десятки мільярдів доларів. Велику роль відіграють банки в операціях із відмивання коштів, переведення їх у тіньову економіку.

Основні механізми одержання тіньових доходів за допомогою банківської системи – використання фальшивих платіжних документів; підробка банківських гарантій; нецільове використання банківських кредитів; розкрадання коштів; хабарництво, пов'язане з наданням кредитів, зменшенням процентних ставок; приховування доходів від оподаткування; відмивання кримінальних грошей; валютні спекуляції на біржі; незаконне одержання, в тому числі державними службовцями і депутатами, пільгових кредитів; фіктивні трастові операції; різні види шахрайства з бюджетними коштами і грошима населення тощо. За оцінками фахівців, у тіньовому секторі економіки сьогодні обертається від 40% до 50% фінансових ресурсів держави. Продовжуються тіньові операції і на фондовому ринку. За оцінками фахівців, близько 95% операцій із цінними паперами здійснюються непрозоро, а майже 75% – за кордоном за допомогою офшорних компаній [4].

Що ж, без підтексту просто наводжу цитату з інавгураційної промови 1932 р. Франкліна Делано Рузвельта: «Нечесні дії банкірів і фінансистів вже засуджено судом громадської думки. Вони бридкі для серця та розуму народу. Настав час вигнати міняйл із храму нашої цивілізації, як це зробив Христос». І це не були пусті слова, позаяк першим кроком Рузвельта на новому посту президента США стало вжиття заходів, спрямованих на оздоровлення банківської системи країни. Протягом перших ста днів після вступу на посаду президент представив конгресу на затвердження безліч законопроектів [5].

Першими заходами адміністрації було тимчасове закриття банків для впорядкування їхньої діяльності та відновлення довіри до банківської системи США. Водночас мільйони американців зневірилися отримати назад свої вклади. І в перший же президентський ранок Рузвельт закрив усі банки у Сполучених Штатах. Було заборонено вивозити з країни золото, срібло, гроші. Через чотири дні знову дозволили працювати, але тільки найбільш надійним банкам. Їм було обіцяно державну підтримку і страхування вкладів позичальників. Після цього майже 2000 банків вже ніколи не відкривалися. Однак американці повірили своєму президенту і знову понесли гроші в банківську систему [5].

Говорячи про наявні серйозні спотворення у нашій банківській системі, яка паразитує на виробництві, душить його, грабує народ, треба, нарешті, задуматись, в ім'я кого і чого це робиться. Чи треба в ім'я задоволення безмежної жадоби до збагачення декількох сотень лихварів-олігархів, які палець об палець не вдарили для поліпшення життя народу, нехтувати національними інтересами і ставити під загрозу національну безпеку?

Висновки. Для зменшення впливу злочинних груп на банківську систему необхідно наблизити її до виробництва і потреб народу, зробити корисною для країни, з чітким функціональним навантаженням, перетворити її в активний, гнучкий інструмент економічного піднесення.

Національному банку доведеться працювати над своєю автономністю і політичною незалежністю, удосконалювати систему внутрішнього контролю. Зокрема, НБУ повинен проводити щоквартальний аудит і погоджувати його результати з МВФ та іншими міжнародними фінансовими інституціями.

Список використаних джерел:

1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://karmazin.org.ua/2014/11/27/zayava-parti%D1%97-zaxisnikiv-vitchizni-shhodo-realniz-zagroz-ekonomichnomu-suverenitetu-ta-bezpeci-ukra%D1%97ni-znecinennya-groshovo%D1%97-odinici-pidrivu-doviri-z-boku-naselennya-do-bankivsko/>
2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ar.volyn.ua/20160909-ukrsotsbank-mozhut-kupyty-rosiyany-lapin/>
3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/12810419/bankivska_sprava/povnovazhennya_natsionalnogo_banku_ukrayini_pitan_finsanovogo_monitoringu_diyalnosti_bankiv
4. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/kruminologiuua/458-nevmersh/7571-3-----html>
5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/v-ukraini-doidaiut-krykhty-doviry-do-bankivskoi-systemy-337379.html>